

*Анна Чалик, Ірина Шахновська
м. Київ, Україна*

Збереження ідіостилю Ф.С. Фіцджеральда в перекладі

The article is dedicated to special features of unique writing manner of Fransis Scott Fitzgerald and ways of rendering these peculiarities in translation. The research is based on the novel "The Great Gatsby" by F. Scott Fitzgerald and its translation by Mar Pinchevsky.

Key words: idiostyle, idiolect, individual language, metaphor, simile, writing manner.

Категорія стилю мовлення несе в собі не лише виражальне, але й змістове навантаження. Сучасна мовознавча наука досі не має остаточного й однозначного визначення цього поняття, однак різним аспектам дослідження категорії стилю присвячували праці В.В. Виноградов, Г.О. Винокур, Р.К. Мін'яр-Білоручев, В.А. Кухаренко, О.В. Ребрій. Особливим фокусом їх досліджень був і залишається вплив особистих поглядів, думок і переконань письменника на зміст і форму його твору, залежність кількісної переваги тих чи інших мовленнєвих зворотів від особливостей мислення та сприйняття світу автором твору.

Деякі дослідники не визнають різниці між термінами «ідіолект» та «ідіостиль». Так, у «Лінгвістичному словнику» О.С. Ахманової термін «ідіостиль» визначення не має. А енциклопедія «Українська мова» подає два поняття «індивідуальний стиль» та «ідіолект» як абсолютні синоніми: «стиль індивідуальний, ідіолект – сукупність мовно-виражальних засобів, які виконують естетичну функцію і вирізняють мову окремого письменника з-поміж інших; своєрідність мови окремого індивіда. Це поняття насамперед стосується стилю майстра слова, письменника. Стиль індивідуальний залежить від творчої індивідуальності автора, його світосприймання та світовідчуття, ставлення до явищ навколишньої дійсності та оцінки їх» [1, с. 676]. Пізніше, в «Короткому глумачному словнику лінгвістичних термінів» ці поняття формулюються наступним чином: ««ідіолект» – мовна практика окремого носія мови; сукупність формальних і стилістичних ознак, що вирізняють індивідуальну мову; «ідіостиль» – індивідуальний стиль, в якому виражальні, марковані засоби мови утворюють певну систему. «Ідіостиль» часто ототожнюють з ідіолектом» [2, с. 67].

Протягом довгого часу поступове уточнення поняття ідіостилю розмежувало ці два терміни. Так, радянський і російський філолог В.П. Григор'єв визначає ідіостиль як відображення «інтенцій» і

«образу світу» поета» [3, с. 19]. При цьому ідіолект для дослідника – це сукупність мовних форм «індивідуального мовлення» [3, с. 20]. У своїх роздумах Г.О. Винокур доходить висновку, що «... ми таким чином ступаємо уже на міст, що веде від мови як чогось позаособистісного, загального, надіндивідуального до самої особистості того, хто пише. Тут перший пункт, у якому в ході наших міркувань ми зустрічаємося з поняттям індивідуальної мови, особистого стилю» [4, с. 42].

Зараз термін «індивідуальний стиль» насамперед застосовують до творчості окремого письменника, адже, розвиваючи свій талент, він виробляє «власну мову», стиль, обирає характерні вислови, звороти, будову фраз, улюблені слова. В.В. Виноградов відзначав, що ідіостиль реалізується в індивідуальному використанні різноманітних мовних засобів в нових функціях, в залежності від лінгвістичного смаку письменника та через своєрідний відбір цих засобів, індивідуальний синтез форм мовного вираження і плану змісту [5, с. 106]. Сучасні мовознавці визначають ідіостиль як явище комплексне, таке, що відображає наміри, світогляд, епоху життя та творчості й особистість автора індивідуальними засобами мовлення, письма, структуризації тексту та його лексичного наповнення.

Ф.С. Фіцджеральд був і залишається найвизначнішим літописцем згубної сили багатства і слави. До його творчого спадку належать літературні шедеври, що стали класикою ще за життя автора. Жодному з його попередників не вдавалося зазирнути в глибини американської психіки, її потаємні закутки і настільки повно їх зобразити. Ф.С. Фіцджеральд вважається одним із найвизначніших американських письменників початку ХХ ст. Не дивлячись на те, що американська культура розвивалась дещо ізольовано від Старого світу, вона розквіла на ґрунті творчості європейських письменників та багато звідти почерпнула. Ф.С. Фіцджеральд – представник епохи модернізму, однак уже сам літературний напрям цього періоду витікав із англійського романтизму, тому письменник став не лише дзеркалом своєї епохи, але й прославленим романтиком [6].

Романтична манера письма часто зверталась до так званої концепції двох світів – паралельного відображення двох різних поглядів на світ: ідеалістичного та реального; на одні й ті самі події, їхні протиріччя, взаємодії, тощо. Цей самий прийом став «візитівкою» творчості Ф.С. Фіцджеральда, адже в його романах можна чітко прослідкувати дwoяке, дещо неоднозначне ставлення автора до власних героїв та сюжетів, письменник власноруч приваблює читача до зображуваних подій та дає йому зрозуміти їх очевидні наслідки [6].

Саме за допомогою метафор Ф.С. Фіцджеральд надає своїй «скушій», дещо сухій, манері письма чарівності та привабливості для читача, ніби пом'якшує враження від строгих та різких реалій своїх романів. Твори письменника подекуди автобіографічні, а тому реалістичні, однак завдяки своєму антропоцентризму, зосередженому на головних героях, роботи Ф.С. Фіцджеральда чуттєві та неоднозначні, вони спонукають читачку аудиторію до роздумів та аналізу прочитаного.

Існує декілька різних класифікацій метафор. У нашій статті, слідом за О.В. Борисовою, ми розглядаємо такі види метафор:

1) традиційна метафора – загальноприйнята в будь-який період та в будь-якому літературному напрямку метафора;

2) стерта метафора – це загальноприйнята метафора, яка втратила свій фігуральний характер;

3) авторська метафора – це метафора, яка відображає бачення оточуючих предметів автором;

4) розгорнута метафора – метафора, яка послідовно проявляється у великому фрагменті повідомлення [4].

Саме ціє класифікації ми дотримувались у ході дослідження роману Ф.С. Фіцджеральда «Великий Гетсбі» та його перекладу, виконаного М. Пінчевським.

Ще з самого початку своєї роботи над романом автор задумав його як глобальну метафору на американську реальність. Так, сам герой Джей Гетсбі уособлював примарну «американську мрію», а оповідач Нік Каррауей показував точку зору письменника. Протягом усього твору Ф.С. Фіцджеральд здебільшого використовує метафори для передачі настрою, почуттів героїв, особисте ставлення автора до зображуваних подій та людей; із розвитком сюжету читач може прослідкувати еволюцію цих елементів.

Ф.С. Фіцджеральд відомий саме своїми складними авторськими метафорами, які зберігаються в перекладі. Авторська метафора відрізняється своєю сміливістю, оригінальністю та новизною. Часом автор проводить такі паралелі, які, здається, зовсім не мають ніякого спільного концепту [7, с. 87]. Під час перекладу авторської метафори більшість перекладачів намагаються зберегти авторській текст, але, за мовної або художньої потреби, визнають можливість застосування трансформацій. Саме індивідуальний підхід до тексту оригіналу дозволяє перекладачу побачити твір очима автора та передати побачене правильно підібраними засобами мови перекладу.

Для перекладу авторських метафор використовують майже усі види перекладу, але найчастіше використовується описовий переклад,

наприклад: *Her voice is full of money...That was it. I'd never understood before. It was full of money – that was the inexhaustible charm that rose and felt in it, the jingle of it, the cymbals' song of it* [8]. – У її голосі відчувається дзвенкіт грошей... І так воно й було. Тільки тепер я зрозумів це. В її голосі дзвенькали гроші – ось що безнастанно вабило в його чарівних переливах, дзвенькіт металу, переможна сила кимвалів [9]

Часто такий тип метафори передається прямим перекладом:

He knew that when he kissed this girl, and forever wed his unutterable visions to her perishable breath, his mind would never romp again like the mind of God [8]. – Він знав: коли він поцілує цю дівчину, коли з'єднає назавжди свої несказанні мрії з її минуцим диханням, уява його назавжди втратить божественну свободу [9].

Лише завдяки контексту твору читач може зрозуміти, що дана метафора прирівнює примарні мрії до чогось, здавалося б, матеріального, однак неосяжного, як повітря, а тому цей приклад є яскравою авторською метафорою. Алегоричне значення цього звороту доволі просте, а тому зберігається перекладачем при прямому перекладі.

Цікавими є і випадки використання стертих метафор в романі. Наприклад: *The one on my right was a colossal affair by any standard – it was a factual imitation of some Hotel de Ville in Normandy, with a tower on one side, spanking new under a thin beard of raw ivy, and a marble swimming pool, and more than 40 acres of lawn and garden* [8].

Це – стерта або мертва метафора, оскільки значення її чітко зрозуміле, а характерний відтінок зник; вона відповідає семантичній системі. Метафора проста і легка для передачі, тому в перекладі застосовується дослівний переклад, що дозволяє зберегти її образність та зміст.

The Buchanan's house floated suddenly toward us [8]. – **Особняк Б'юкененів раптом вплив** нам назустріч [9].

Тут перекладач застосовує прийом калькування і зберігає метафоричність оригіналу. Цей уривок цікавий також тим, що передає нехарактерну для української мови, але звичну для англійської, структуру речення, де активну дію виконує нежива істота. Така методика дозволила зберегти тон розповіді Фіцджеральда.

Традиційні метафори містять в собі чітко виражений культурний відтінок. Вживання багатьох з них зумовлено мовною традицією. В романі «Великий Гетсбі» вони виступають елементами розмовного стилю та передають здебільшого зневажливий тон у діалогах героїв. Так, у своїй квартирі у Нью Йорку Міртл Вілсон визнає свій шлюб помилкою юності, наслідком відсутності досвіду та розуміння життя: *I thought he knew something about breeding, but he wasn't fit to lick my shoe* [8].

Для перекладу традиційних метафор використовують, як правило, контекстуальну заміну, тому що, зазвичай, образ метафори, що є традиційною для мови оригіналу, не завжди має буквальный відповідник в мові перекладу. Перекладач вдається до контекстуальної заміни, але в українській мові образ значно відрізняється, а отже метафоричність виразу при цьому дещо втрачається: *Я вважала, що він людина вихована, а виявилось, що він і нігтя мого не вартий* [9].

Наступний приклад це також ілюструє: *They meet all kinds of crazy fish* [8]. – *Вони водяться хтозна з ким* [9].

Тут втрата метафоричності прослідковується яскравіше, однак калькування або інші прийоми не змогли б передати її краще. Таким чином, можемо відзначити, що для перекладу традиційних метафор стратегія контекстуальної заміни є найбільш вигідною, оскільки дозволяє найповніше зберегти значення виразів та передати його у зрозумілій для читача формі.

Розгорнута, або розширена, метафора складається з декількох слів, які вживаються метафорично та створюють єдиний образ, доповнюють одне одного для підсилення образності. Такі метафори, як правило, розкриваються протягом великого відрізка тексту.

Наприклад: *This is a valley of ashes – a fantastic farm where ashes grow like wheat into ridges and hills and grotesque gardens; where ashes take the forms of houses and chimneys and rising smoke and, finally, with a transcendent effort, of ash-grey men, who move dimly and already crumbling through the powdery air. Occasionally a line of grey cars crawls along an invisible track, gives out a ghastly creak, and comes to rest, and immediately the ash-grey men swarm up with leaden spades and stir up an impenetrable cloud, which screens their obscure operations from your sight* [8].

Опис долини жужелиці доволі об'ємний, і можна сказати, що він метафорично описує міста, які почали активно розростатись у 20-ті роки. Однак, на відміну від працівників долини, там люди губилися у власних думках, метушні, наповпах, чергах, пилюці від машин та диму фабрик. Це похмуре місце спонукає читача переглянути власне оточення. Перекладач зображує цей уривок за допомогою прямого перекладу або калькування із притаманною автору гостротою:

Це долина жужелиці – примарні лани, де жужелиця сходить, мов збіжжя, утворюючи кучугури, пагорби, химерні сади; де жужелиця набуває обрисів будинків з коминами й димом, що клубочиться вгору, й де навіть, якщо дуже пильно придивитися, можна побачити жужеличних чоловічків, які то виникають, то розчиняються в імлістому, попільному тумані. Час від часу валка сірих вагонеток виповзає невидимими рейками, зупиняється із страхітливим

брязкотом, і відразу ж попелясто-сірі чоловічки роєм накладаються на них з важкими лопатами й здіймають таку густу хмару, що крізь неї вже не видно, яким таємничим ділом вони зайняті [9].

Цікаво, що в романі сам оповідач розуміє своє особливе положення поміж двох світів – реальності твору та читача:

I wanted to get out and walk eastward toward the Park, through the soft twilight, but each time I tried to go I became entangled in some wild strident argument which pulled me back as if with ropes, into my chair. Yet high over the city our line of yellow windows must have contributed their share of human secrecy to the casual watcher in the darkening streets, and I was him too, looking up and wondering. I was within and without simultaneously enchanted and repelled by the inexhaustible variety of life [8].

В перекладі цей прийом передається калькуванням:

Я знову і знову поривався піти — мені хотілося пішки пройтися в лагідних сутінках до Центрального парку, але щоразу, коли я намагався підвестись, мене втягували в якусь безладну, галасливу суперечку, що мов мотузкою прив'язувала мене до крісла. А тим часом, можливо, якийсь випадковий перехожий дивився з огорнутої присмерком вулиці вгору, на наші освітлені вікна, й міркував, які таємниці людського існування ховаються за ними, і подумки я опинявся на місці того перехожого, й дивився вгору його очима, й відчував ту саму цікавість. Я був водночас і тут, і там, охоплений і захватом, і страхом перед нескінченною різноманітністю життя [9].

Іще одним поширеним прийомом перекладу розгорнутих метафор є смисловий розвиток:

He felt their presence all about the house, pervading the air with the shades and echoes of still vibrant emotions [8]. – *Скрізь у будинку він відчував їхню присутність – йому здавалося, що у повітрі бринять відлуння освідчень* [9].

Перекладач вживає вираз «йому здавалось», не зважаючи на те, що цей зворот відсутній в тексті оригіналу, але він є логічним та доцільним розвитком перекладу.

Із наведених вище прикладів бачимо, що прямий переклад, калькування – поширений прийом передачі розгорнутих метафор, хоча і не єдиний. Часто складні за своєю структурою, однак зрозумілі за змістом, такі метафори практично не вимагають значних відхилень від оригіналу, а смисловий розвиток і елементи антонімічного перекладу за необхідності роблять мову автора більш звичною для іноземного читача, однак під час роботи варто пам'ятати про характерні риси і тон авторського письма.

Отже, свою стриману манеру письма Ф.С. Фіцджеральд наповнює складними метафоричними зворотами, які надають оповіді водночас простоту та витонченість. Характерним прийомом Ф.С. Фіцджеральда є часта ретроспекція та рефлексія як героїв, так і автора. Крім того, особливою рисою робіт письменника стала концепція двох світів, різних поглядів на світ: ідеалістичного та реального. Письменник привертає увагу читача до зображуваних подій та дає йому зрозуміти їх очевидні наслідки. В описах людської взаємодії простежуються риси імпресіонізму, жива і натуральна мова має емотивне забарвлення.

Дослідження показали, що у своєму перекладі роману Ф.С. Фіцджеральда «Великий Гетсбі» М. Пінчевський вдало передав метафоричні образи автора, а також, що описовий переклад, як правило, може використовуватися в процесі відтворення всіх видів метафор і, таким чином, є універсальним, але не завжди бажаним. У ході своєї роботи перекладач має докласти зусиль, щоб не позбавити текст його яскравості, образності та індивідуальних особливостей стилю автора, звертати увагу на походження та зміст метафор.

Література

1. Українська мова: енциклопедія. Редкол.: В.М. Русанівський [та ін.]. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 820 с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Москва: Советская Энциклопедия, 1966. 608 с.
3. Григорьев В.П. Грамматика идиостиля: В. Хлебников. Москва: Наука, 1993. 225 с.
4. Винокур Г.О. О языке художественной литературы. Москва: Высшая школа, 1991. 448 с.
5. Виноградов В.В. Проблемы русской стилистики. Москва: Высшая школа, 1981. 320 с.
6. Борисова Е.Б. Метафора как лингво-поэтический приём создания образа персонажа и реализации романтической концепции двоемирия (на материале романа Ф.С. Фитцджеральда «Великий Гэтсби»). <https://go.g1/Tmf2XG>.
7. Гак В.Г., Телия В.Н., Вольф Е.М. и др. Метафора в языке и тексте. Москва: Наука, 1988. 176 с.
8. Fitzgerald F.S. The Great Gatsby. <http://gutenberg.net.au/ebooks02/0200041h.html>.
9. Фіцджеральд Ф.С. Великий Гетсбі: Ніч лагідна: Романи. Перекл. з англ. М. Пінчевського. К.: Дніпро, 1982. 472 с.